

AMBACHT
erfgoed, economie
en duurzaamheid
VERSLAG

INTERNATIONALE CONFERENTIE OVER DE KRACHT VAN HET AMBACHT
IN EINDHOVEN EN TILBURG OP 14 EN 15 MAART 2014

OVER HET...

Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed

Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE) stelt zich ten doel het versterken van volkscultuur en immaterieel erfgoed door beide te promoten en toegankelijk te maken, door de sector te stimuleren en te professionaliseren en door de participatie te bevorderen.

In 2012 ratificeerde de Nederlandse regering de UNESCO Conventie ter Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed. Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed is de aangewezen instelling om de conventie in Nederland te implementeren.

FONDS VOOR
CULTUUR
PARTICIPATIE

Het Fonds voor Cultuurparticipatie ondersteunt vernieuwende initiatieven die actieve deelname aan cultuur teweegbrengen en richt zich daarbij op alle inwoners van Nederland. Het Fonds wil een brug vormen tussen cultuur en de samenleving.

INHOUD

DE KRACHT VAN HET AMBACHT	4
OPENING VAN DE INTERNATIONALE CONFERENTIE EN INTRODUCTIE OP HET PROGRAMMA	8
THEMA 1 HET VERDUURZAMEN VAN HET AMBACHT	10
THEMA 2 HET SCHEPPEN VAN EEN GUNSTIG KLIMAAT VOOR AMBACHTEN	14
THEMA 3 INSPIREREN EN VERNIEUWEN	20
THEMA 4 DOORGEVEN VAN KENNIS EN VAARDIGHEDEN	27
THEMA 5 DE ROL VAN ERFGOEDINSTELLINGEN BIJ HET LEVENSVATBAAR HOUDEN VAN AMBACHTEN	32
CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	43

De kracht van het ambacht

De internationale conferentie Ambacht, erfgoed, economie en duurzaamheid werd georganiseerd door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE) en het Fonds voor Cultuurparticipatie (FCP). Een conferentie zoals deze was een paar jaar geleden nog ondenkbaar geweest. Het ambacht stond hier, maar ook in landen als Engeland, Frankrijk en Duitsland, niet meer in aanzien en werd geïdentificeerd als iets van vroeger. Tegenwoordig zijn we de economische kracht van ambachten weer gaan beseffen. De ambachtensector is een belangrijk onderdeel van de Nederlandse economie, met enkele duizenden ambachtelijke bedrijfjes, waarin naar schatting ongeveer 111 miljard euro omgaat. Daar komt nog iets anders bij. In het voetspoor van de UNESCO Conventie ter Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed zijn we ons ook bewust geworden van de culturele waarde van het ambacht. De centrale vraag van onze conferentie was: hoe kunnen we de kracht van het ambacht versterken door alle betrokken stakeholders bij elkaar te brengen, zowel de economische als de culturele partners.

4 Op de door VIE en FCP georganiseerde conferentie over het ambacht waren alle relevante stakeholders aanwezig: de diverse brancheorganisaties, de vakopleidingen, overheden en beleidsmakers en – voor het eerst – ook een breed scala aan musea en andere erfgoedorganisaties die zich willen inzetten voor het ambacht. Het ambacht is namelijk niet alleen in economisch opzicht belangrijk. Zoals de UNESCO Conventie heeft laten zien, zijn veel ambachten ook verweven met de culturele identiteit van groepen en gemeenschappen. Het ging bij deze conferentie om *learning from others*: wat kunnen we leren van aansprekende voorbeelden uit het buitenland? Op dit moment is er vooral behoefte aan concrete ideeën en praktische samenwerking tussen alle relevante partijen.

De rijke potentie zichtbaar maken

Het is opvallend, dat ook in landen als Duitsland en Engeland pas kort geleden het ambacht nog met een negatief imago te kampen had. Werken met het hoofd stond ook daar nog lange tijd boven het werken met de handen.

In Duitsland is het imago inmiddels ingrijpend veranderd, mede dankzij een krachtige promotiecampagne van het Zentralverband des Deutschen Handwerks, waarover Titus Kockel berichtte in zijn voordracht. Inmiddels geldt het ambacht als de motor van de krachtige Duitse maakeconomie.

In Frankrijk, zo liet Francesca Cominelli zien, zet men sterk in op vernieuwing van het ambacht, onder andere door productinnovatie te stimuleren met hulp van een innovatiefonds van de Franse regering.

In Engeland, zo zei Rosy Greenlees van de Crafts Council UK, werd het negatieve imago doorbroken door een reeks van aansprekende projecten en manifestaties, bijvoorbeeld de tentoonstelling 'The power of making', in het toonaangevende Victoria & Albert Museum. Het voorbeeld laat zien dat ook musea en andere erfgoedinstanties kunnen bijdragen aan het beter zichtbaar maken van de rijke geschiedenis en de enorme potentie van het ambacht.

Ambacht voorziet in de behoefte aan kwaliteit

De Rotterdamse econoom Arjo Klamer vertelde tijdens de conferentie dat de kracht van het ambacht is samen te vatten in één frase: de behoefte aan kwaliteit. Ambachtsmensen maken hun producten met zorg en aandacht, het ambacht voorziet in een behoefte naar echt, eerlijk én puur. Wat ook helpt, is een verhaal. Hij illustreerde dit met voorbeelden uit Japan, waar de traditie van het ambacht altijd in hoog aanzien heeft gestaan. Daar heeft men nog gevoel voor kwaliteit. Uit de lezing van de Japanse designer en ambachtsproducent Masanori Oji bleek dat daar de kracht van de traditie nieuwe generaties designers weet te inspireren tot vernieuwing. Ambachtslieden, ontwerpers en ondernemers hebben elkaar nodig. De designers de kracht van de traditie, net zo als de ambachtsmensen nieuwe ideeën waarmee ze ook nieuwe generaties kunnen aanspreken. En met als noodzakelijke, derde component het belang van goed ondernemerschap om je producten ook aan de man te kunnen brengen. In steeds meer opleidingen is er met name aandacht voor juist de ondernemerskant van het ambacht, zoals in de mbo-opleiding Creatief Vakman van SintLucas in Boxtel.

Brug tussen traditie en innovatie

De conferentie werd heel toepasselijk gehouden (op vrijdag) in de Evenementhal van één van Nederlands bekendste designers, Piet Hein Eek, en (op zaterdag) in het TextielMuseum annex TextielLab in Tilburg, aldus de brug tussen innovatie en traditie symboliserend. Het meest tastbare resultaat is dat enkele musea afspraken dat ze de handen ineen gaan slaan om samen concrete plannen te ontwikkelen. Het Zuidermuseum, het TextielMuseum en het Nederlands Zilvermuseum hebben zelf al inspirerende projecten ontwikkeld met betrekking

tot het ambacht. Ook zal gewerkt gaan worden aan de versterking van de know-how van de ambachtsmensen zelf. Eén van de mogelijkheden die met de buitenlandse organisaties werd besproken, was het ontwikkelen van internationale uitwisselingsprojecten, waarin ambachtsmensen in heel West-Europa kunnen participeren en door middel van workshops praktische kennis en know-how kunnen uitwisselen. Het is vooral voor de kleine en bedreigde ambachtssectoren, waarin grote behoefte is aan uitwisseling met *masters of crafts*, van groot belang. Nu al werden de lijstjes uitgewisseld en de eerste spijkers met koppen geslagen tussen Duitsland, Noorwegen, Nederland en België.

Europese Dag van het Ambacht

Het beter zichtbaar maken van het ambacht was één van de doelen die tijdens de conferentie geformuleerd werden. In België en Nederland zijn er al plannen voor een gemeenschappelijke Dag van het Ambacht. Een van de suggesties tijdens de conferentie was om aan te sluiten bij het oorspronkelijk Franse initiatief van de Journées des Arts et Métiers, dat inmiddels is uitgegroeid tot de Journées Européennes voor het creatieve maakambacht.

Het doel van deze conferentie was om een zo concreet mogelijk, praktijkgericht programma op te stellen hoe we in de toekomst kunnen samenwerken. Wat kunnen de opleidingen zoal doen, bijvoorbeeld in het enthousiasmeren van jongeren en het vernieuwen van het ambacht (materiaalgebruik, nieuwe technologieën, ondernemerschap en productvernieuwing)? Wat kunnen de brancheorganisaties doen, de erfgoedinstellingen, de overheden: lokaal, provinciaal en regionaal? Bij het ambacht zijn heel veel partijen betrokken, inclusief de erfgoedinstellingen.

Learning from others

Het motto van de conferentie was: *learning from others*. Er was een reeks van buitenlandse sprekers die ingingen op hoe zij het in het buitenland hebben aangepakt. Wat kan Nederland leren van de sterke voorbeelden uit andere landen, bijvoorbeeld van het systeem van ‘action-borne knowledge’ (Noorwegen), de kracht van de maakeconomie (Duitsland), artistieke vernieuwing (Japan), inspirerende projecten met cultuur- en erfgoedinstellingen (Engeland)? Sprekers waren onder meer Arjo Klamer (EUR Nederland), Masanori Oji (Japan), Titus Kockel (Duitsland), Francesca Cominelli (Frankrijk), Eivind Falk (Noorwegen) en Rosy Greenlees (Engeland).

Een duurzame structuur

Het streven was te komen tot een gezamenlijke intentie, waarin we het belang van het ambacht laten zien, voor de economie, de cultuur en de samenleving, gekoppeld aan enkele concrete en praktische aanbevelingen, waarin niet alleen het economisch belang van het ambacht aandacht krijgt maar ook de maatschappelijke en culturele betekenis, het erfgoedaspect. Inzake de rol van musea werd gemengd gereageerd. Francesca Cominelli waarschuwde bijvoorbeeld dat musea ‘gevaarlijk’ kunnen zijn: ‘Museums could be dangerous, because they could freeze a craft’. Populair gezegd: als je van het ambacht een museumstuk maakt, dan is het over en uit en is het slechts geschiedenis zonder toekomst. Wethouder cultuur van Goirle Sjaak Sperber formuleerde hetzelfde punt, maar dan vanuit een andere invalshoek: ‘Er moet achter het ambacht wel een economische *drive* zitten, anders wordt het hobbyisme’. Dit was precies het spanningsveld waarbinnen de conferentie plaatsvond. Hoe kunnen we de rijkdom van het ambacht zichtbaar maken en tegelijk werken aan een levensvatbare toekomst? Voor de erfgoedinstellingen was daarmee de uitdaging: hoe kunnen we op een toekomstgerichte manier bijdragen aan het levensvatbaar houden van het ambacht?

Opening van de internationale conferentie en introductie op het programma

Voorzitter Frénk van der Linden begon de conferentie met een anekdote over zijn connectie met ambachten. Als beginnend journalist maakte hij in de jaren zeventig een serie interviews met ambachtslieden voor het Weekblad van de Bollenstreek. Eén van de geïnterviewden, een schoenmaker, weet de achteruitgang van het ambacht aan de ‘valse concurrentie’ van kleine winkeltjes met machines en lage prijzen. De kop boven het artikel werd het citaat: ‘Het kwaad van de maatschappij is de hakkenbar’.

Wat hebben de congressangeregers met ambachten? Wethouder Sjaak Sperber uit Goirle denkt bij ambachten aan het *ballenfrutten* – het maken van ballen voor onder andere de kaatsport – waar veel Goirlenaren eeuwenlang hun kost mee verdienden. Dit ambacht is nagenoeg uit Goirle verdwenen. Een studente van de Reinwardt Academie vindt dat ambachten weer in zijn. Veel mensen willen weer terug naar eerlijk en uniek handwerk. Zij is hierover een scriptie aan het schrijven. Een beleidsmedewerker uit Friesland ziet in zijn provincie veel ambachten uitsterven en wil nadenken over wat de provincie kan doen om deze ambachten te behouden. Hij hoopt veel inspiratie op te doen.

Ineke Strouken, directeur van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE) opende mede namens het Fonds voor Cultuurparticipatie (FCP) het congres. Haar vader was iemand die heel kundig was met zijn handen. Hij maakte alles zelf. Maar zijn kinderen moesten van hem studeren. Daardoor is veel van zijn kennis verloren gegaan en niet doorgegeven. VIE heeft een Jaar van de Ambachten uitgeroepen omdat het merkte dat veel kennis over het beoefenen van ambachten verdween. Het streven is om in dit themajaar de traditionele ambachten zichtbaar te maken en om een platform op te richten om het ambacht te borgen voor de toekomst. Met dit congres willen VIE en FCP een flinke eerste stap zetten in het verduurzamen van ambachten.

VIE-medewerker Albert van der Zeijden leidde de conferentie in. Het doel van de conferentie is versterking van de duurzaamheid van ambachten. De conferentie gaat over erfgoed, economie en duurzaamheid: over het levensvatbaar houden van het ambacht in economische en culturele zin.

In de politiek is het ambacht een *hot topic*. Nieuw is dat op deze conferentie de sectoren economie en erfgoed bijeen zijn. Meestal wordt het ambacht slechts vanuit economisch perspectief bekeken, bijvoorbeeld in het recente SER-advies *Handmade in Holland. Vakmanschap en ondernemerschap in de ambachtseconomie*. Het bevat een pleidooi voor ontwikkeling van vakmanschap door de opleidings- en beroepskeuzen te verbeteren en het wil inzetten op imagoverbetering en ondernemerschap. Het wachten is nu op de reactie van de Nederlandse regering op het SER advies. Maar het is volgens Van der Zeijden nu al duidelijk dat minister Bussemaker het ambacht een

ALBERT VAN DER ZEIJDEN (LINKS) EN FRÉNK VAN DER LINDEN (RECHTS)

warm hart toedraagt. Afgelopen week was ze in het nieuws met haar pleidooi om de meester-gezel route uit te breiden naar nieuwe sectoren. De opleiding is heel belangrijk voor het ambacht.

Inmiddels zijn er ook een aantal ambachten voorgedragen voor de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed. Enkele daarvan zijn op de conferentie aanwezig: Staphorster stippen, papierknippen, diamant bewerken en vlechten. Het gaat daarbij om ambachten die verweven zijn met culturele identiteiten. VIE denkt dat erfgoedpartijen kunnen bijdragen aan meer waardering voor het ambacht en dat zij een rol kunnen spelen in het vernieuwen van het ambacht. Voor het levensvatbaar houden van het ambacht zijn diverse partijen nodig. Op deze conferentie worden ze samengebracht: brancheorganisaties van ambachtslieden, opleidingen, erfgoedinstellingen en overheden. VIE hoopt een concreet en op de praktijk gericht programma op te kunnen stellen voor samenwerking in de toekomst. Er moet een duurzame structuur gecreëerd worden waarin het ambacht kan gedijen. Van de buitenlandse sprekers willen wij leren over concrete maatregelen die het klimaat voor ambachten kunnen verbeteren. De conferentie wil vooral prikkelen.

De UNESCO Conventie van het Immaterieel Cultureel Erfgoed en het verduurzamen van het ambacht

FRANCESCA COMINELLI (SORBONNE, PARIJS)

Francesca Cominelli heeft in opdracht van het Franse ministerie van Cultuur onderzoek gedaan naar ambachten en wijdde later haar doctoraatsonderzoek aan de UNESCO Conventie van het Immaterieel Cultureel Erfgoed in relatie tot het ambacht. In haar voordracht legde ze uit dat in de UNESCO visie cultureel erfgoed een dynamisch geheel is, dat continu in beweging is en verandert. Cultureel erfgoed heeft meerdere aspecten, die alle vragen om een eigen benadering en onderzoekswijze. Ten eerste het chronologische concept: cultureel erfgoed varieert van heel oude gebouwen tot heel nieuwe. Ten tweede heeft cultureel erfgoed een topografisch aspect: het kan variëren van monumenten tot landschappen, zowel in een stedelijke als een landschappelijke omgeving. Ten derde heeft het een conceptueel aspect: erfgoed kan zich bijvoorbeeld uiten in unieke en in typische voorwerpen. Ten vierde is er het categorische aspect. Zo varieert cultureel erfgoed van monumenten, voorwerpen, industrieel erfgoed tot immaterieel erfgoed.

Aanvankelijk was UNESCO vooral gericht op materieel erfgoed, zoals monumenten, landschappen en kunstschatten. Nu is er ook het immaterieel erfgoed bij gekomen, waaronder de traditionele ambachten. In de UNESCO conventie van 2003 wordt immaterieel erfgoed omschreven als: 'De uitingsvormen, kennis en vaardigheden, inclusief de instrumenten en het gereedschap, de (kunst)voorwerpen, en de culturele ruimtes die ermee worden geassocieerd, die door gemeenschappen, groepen en individuele personen worden erkend als onderdeel van hun culturele erfgoed'. In haar presentatie liet Cominelli voorbeelden zien van een theater in Italië, een ritueel in India en het maken van messen in Frankrijk. Het gaat UNESCO daarbij vooral om het immateriële aspect, dat wordt belichaamd door mensen in hun culturele praktijken. Innovatie, creativiteit en vernieuwing zijn voor UNESCO heel belangrijk.

Onderdeel van immaterieel erfgoed is het ambacht, dat wordt gedefinieerd als de kennis en vaardigheden die gerelateerd zijn aan ambachtelijke activiteiten. Sinds in 2003 de UNESCO Conventie ter Bescherming van Immaterieel Cultureel Erfgoed is aangenomen, zijn er 217 ambachtelijke activiteiten op de lijst geplaatst. Zij zijn onderverdeeld in traditionele ambachten, die levend gehouden worden, en in restauratieve ambachten, die vooral gericht zijn op het in stand houden van het materiële erfgoed, zoals gebouwen, schilderijen en boten. Immaterieel erfgoed vraagt geheel nieuwe methodieken om erfgoed te beschermen, omdat het in principe levend is en dus steeds in ontwikkeling.

De waarde van immaterieel erfgoed

De waarde van cultureel erfgoed kan verdeeld worden in bestaanswaarde en gebruikswaarde. Bij bestaanswaarde gaat het om de gevoelsmatige waarde die erfgoed voor bepaalde gemeenschappen vertegenwoordigt, bijvoorbeeld omdat het een historische, culturele of esthetische betekenis heeft. Gebruikswaarde kan uitgelegd worden als de waarde die het erfgoed vertegenwoordigt voor de gebruikers en de makers, vooral in praktische en economische zin. Deze twee aspecten zijn van toepassing op materieel en immaterieel erfgoed, maar volgen daarbij een tegengesteld verloop.

Bij materieel erfgoed wordt de bestaanswaarde verhoogd naarmate het ouder wordt, denk hierbij aan een oud gebouw of kunstvoorwerp. De gebruikswaarde vermindert, bijvoorbeeld als een gebouw of een voorwerp niet meer gebruikt wordt. Bij immaterieel erfgoed vermindert de bestaanswaarde na verloop van tijd, want als het niet meegaat met de tijd verdwijnt de betekenis die het voor een gemeenschap had. De gebruikswaarde van immaterieel erfgoed vermeerderd echter juist wel, omdat het zeldzamer en exclusiever wordt.

Voor het behoud en het safeguarden van immaterieel erfgoed moeten deze waardes actief ingezet en gebruikt worden, bijvoorbeeld in pr-campagnes.

Cominelli geeft een voorbeeld uit de praktijk in Frankrijk, zoals het creëren van een merk voor houten speelgoed en kleine gebruiksvoorwerpen. Nieuwe objecten in relatie met tradities zorgen voor nieuwe betekenissen en

gebruiksvormen in de maatschappij. De gevolgen waren evident: de gebruikswaarde van immaterieel erfgoed stond centraal, de waardering voor de ambachtslieden en hun werk verbeterde en de waarde van de fondsen die gegenereerd werden ging omhoog.

Immaterieel erfgoed als het geheel van gemeenschappelijke middelen

De gemeenschappelijke middelen worden gevormd door de bronnen (zowel geestelijk als materieel) die gedeeld worden door een groep mensen, een gemeenschap, waaruit het immaterieel erfgoed voortkomt. In die zin is het onderdeel van een cultuur, zowel fysiek als virtueel.

De benadering die gebruikt wordt bij het concept van gemeenschappelijke middelen, is als volgt. Immaterieel erfgoed bestaat alleen in relatie tot gemeenschappen of individuen. De creatie, recreatie en het safeguarden is gebaseerd op specifieke en heterogene systemen van bestuur. En immaterieel erfgoed is het resultaat van een collectieve daad van reflectie en creatie.

12 Francesca geeft als voorbeeld het ambacht van het stapelen van droge stenen voor muren en dergelijke in de Vaucluse, in Frankrijk. Vanwege de slechte economische omstandigheden waren er bijna geen ambachtslieden meer die dit vak verstonden. Zodoende kon men de muren van oude huizen niet meer restaureren. Met een paar oude ambachtslieden zijn workshops opgezet voor geïnteresseerden uit de plaatselijke gemeenschap, met ondersteuning van de regionale, departementale en nationale overheden. Zo hebben de oude ambachtsmensen hun opvolgers opgeleid. Dertig jaar geleden was zo'n project ondenkbaar.

Het ecosysteem van immaterieel erfgoed

De kennis, de vaardigheden en het gereedschap zijn allemaal onderdeel van het ambacht. Als je kijkt naar het ecosysteem van immaterieel erfgoed, waar het ambacht een onderdeel van is, kun je dit verdelen in het immateriële deel en het materiële deel. Deze zijn weer te verdelen in gemeenschappelijke en privédelen.

Het immateriële, gemeenschappelijke deel is de persoonlijke achtergrond die bestaat uit: het immateriële, culturele kapitaal van de gemeenschap, het sociale kapitaal, de cultuur en de traditie van het immaterieel erfgoed, het wettelijke systeem en de gebruikelijke wetten. Immateriële privédelen zijn: formele en onuitgesproken kennis, talent en de vooruitziende blik. Dit alles vormt de privé-kennis, beschermd door intellectuele eigendomsrechten.

Het materiële, gemeenschappelijke onderdeel is de ruimte in de breedste zin van het woord. Deze bestaat uit: de materiële cultuur, de infrastructurele middelen, het materieel erfgoed en de natuurlijke bronnen. Het materiële, persoonlijke onderdeel is fysieke aanleg. Deze bestaat uit het kunnen gebruiken van ruwe materialen, gereedschap, machines en technologieën. In het ecosysteem van immaterieel erfgoed zijn al deze onderdelen in constante interactie met elkaar. Om de dynamiek in dit systeem te behouden, is het van belang om te beseffen

FRANCESCA COMINELLI

dat er verschillende actoren bestaan: de actoren van de productie, dus degenen die het ambacht uitvoeren, de actoren van de reproductie, dus de ambachtslieden die reproduceren; en actoren van de transmissie, degenen die het vak doorgeven. Hierbij geeft Francesca het voorbeeld van de tapijtindustrie van Aubusson. Om wandtapijten te kunnen blijven maken, moet de hele productieketen – van wol tot tapijt – behouden blijven.

Immaterieel erfgoedbeleid

Cultureel beleid voor immaterieel erfgoed en ambachten moet aan verschillende voorwaarden voldoen. Het moet instabiele en geïsoleerde economieën transformeren in duurzame economieën, waarbij nieuwe kennis en vaardigheden gekoesterd moeten worden. Het moet de waarde van de rol van gemeenschappen erkennen en gebruiken. En het moet immaterieel erfgoed vanuit een holistisch perspectief benaderen, als een ecosysteem.

Het beleid voor immaterieel erfgoed moet erop gericht zijn om ambachten te verduurzamen. De rol van de cultuurgemeenschappen is daarbij van wezenlijk belang. In Frankrijk worden veel maatregelen genomen om ambachten te behouden. Sinds de ondertekening van het UNESCO verdrag valt het beleid ten aanzien van het behoud van ambachten niet alleen onder het ministerie van Economische Zaken, maar ook onder het ministerie van Cultuur. Deze waardering heeft inmiddels al resultaten opgeleverd.

Ambachtseconomie en ambachtsculturen in de wereld

ARJO KLAMER (ERASMUS UNIVERSITEIT, ROTTERDAM)

Arjo Klamer heeft onderzoek gedaan voor het SGVB, het kenniscentrum voor het behoud van kleinschalig, specialistisch vakmanschap. De vraag is hoe het komt dat wij in Nederland het ambacht zo verwaarloosd hebben, terwijl het in andere landen niet zo is. Klamer had een internationaal onderzoeksteam, met mensen uit Japan, China, India, Italië en Duitsland.

Volgens Arjo Klamer heeft in de Nederlandse maatschappij de nadruk de laatste vijftig jaar vooral gelegen op de kenniseconomie, waarin weinig tot geen plaats meer was voor handwerk. Inmiddels begint men erachter te komen dat het werken met handen vereist dat je slim moet nadenken over wat je doet. Hij ziet de toekomst als een tijd waarin er plaats moet zijn voor hoofd- én handwerk. Volgens Klamer zijn we iets essentieels kwijtgeraakt en moeten we daarom nadenken over hoe we het moeten aanpakken om te komen tot een herwaardering van het ambacht. Dat kan het beste door de kwaliteit te benadrukken, zowel van werk als van leven.

Bij de ambachtsman en de afnemer van zijn producten gaat het om voldoening van het werk, om de kwaliteit van het leven. Zelf heeft Klamer tot voor kort altijd gedacht dat je moest werken met je hoofd. Twee jaar geleden is hij 'uit de kast' gekomen. Toen hij merkte met hoeveel liefde, kennis en vaardigheden zijn zwager zijn werk deed. Nu weet hij dat het werken met je handen belangrijk is. Ambachtelijk werken geeft bevrediging in wat je doet. Je wilt het goed doen, je wilt kwaliteit leveren.

In Nederland is de algemene neiging dat alles zo goedkoop mogelijk moet zijn. In landen als Japan, Italië en Duitsland is dat anders. Mensen in Nederland moeten weer belangstelling en aandacht krijgen voor de ambachtscultuur, want ambachtelijke producten zijn een gedeeld goed. In landen als Japan wordt grote waarde gehecht aan het traditionele ambacht. Een voorbeeld is de trouwkimono. Daar betaalt men grif geld voor, want niemand wil gezien worden in een kimono uit een fabriek. Men herkent het verschil en is bereid daarvoor te betalen.

Waardering voor kwaliteit

De vraag is: hoe definieer je een ambacht? Vroeger was het een vaardigheid die aangeleerd werd en overging van generatie op generatie. Tegenwoordig zeggen we: het is werken met je hoofd, handen en hart. De motivatie van elke ambachtsman of -vrouw is het vervaardigen van kwaliteit. Het geeft bevrediging om een goed product te produceren. Als voorbeeld laat Arjo Klamer een schaar zien, die met de hand gemaakt is. De ambachtsman heeft er jaren over gedaan om scharen zo te kunnen maken dat ze een goede balans hebben. Als hij het ambacht een tijd niet zou uitoefenen, zou hij die vaardigheid kwijtraken.

ARJO KLAMER

Er moet een herwaardering komen voor de kwaliteit van ambachtsproducten. Een ambachtelijke ondernemer moet het verhaal vertellen over zijn product. Hij moet duidelijk maken wat het ambacht inhoudt en mensen onderscheidend vermogen bijbrengen. Als een consument een product waardeert, dan wil hij daarvoor ook de prijs betalen. Een economie die steeds meer om kwaliteit vraagt, zal ook steeds meer nadruk leggen op vakmanschap in het algemeen en het ambacht in het bijzonder.

Ambacht terug in het onderwijs

Om die waardering voor het ambacht terug te brengen, is het daarnaast nodig om het onderwijs te veranderen. Goed kunnen werken met de handen zou net zoveel respect moeten afdwingen als goed werken met het hoofd. Om het verschil in kwaliteit duidelijk te maken, zou er een meesters titel ingevoerd kunnen worden, die gegeven wordt door de eigen organisatie of vakvereniging. Deze bestaat al in Duitsland, met het gildesysteem in iedere regio. Meestertitels die uitgereikt worden aan vakkundige en innovatieve ambachtslieden, die ook nog hun ambacht kunnen overdragen en het verhaal erachter kunnen vertellen, drukken een waardering voor kwaliteit uit. Dit is goed voor het ambachtelijke ondernemerschap en de ontwikkeling van het ambacht, maar ook voor het aanzien van het ambacht in de maatschappij.

Klamers visie is dat het tijd is om de kwaliteit van vakmanschap, de herwaardering van ambacht en het werken met de handen weer voorop te stellen. De uitdaging ligt in het ontwikkelen van een infrastructuur. Voorbeelden daarvan zijn in Groot-Brittannië en recentelijk in Nederland de Crafts Council, en in Duitsland de gildenstructuur.

Ambachtseconomie en ambachtscultuur in Duitsland: de kracht van een maakeconomie en de kansen van de UNESCO Conventie

TITUS KOCKEL (ZENTRALVERBAND DES DEUTSCHEN HANDWERKS)

Titus Kockel vertelde over de inspanningen die men in Duitsland heeft gedaan voor het immaterieel erfgoed van ambachten. Hij begon met de hervormingen van de Duitse economie in 2004, waarvan vooral de traditionele ambachten het slachtoffer zijn geworden. Een onderzoek wees in 2008 uit dat men de ambachten niet meer als iets bijzonders zag, dat er nog steeds vooroordelen over het ambacht in de maatschappij en de academische wereld leefden en dat jonge mensen niet voor een ambacht kozen. Het ministerie van Cultuur heeft in 2009 een serie doelen omschreven om dit tij te keren. Elke deelstaat is hiermee aan de slag gegaan om het aanzien van het ambacht te verbeteren. Om dit te veranderen is er een grote pr-campagne gestart. Verder zet het Zentralverband des Deutschen Handwerks (ZDH) zich in om het ambacht als geheel op de immaterieel erfgoedlijst te krijgen. Deze initiatieven focussen zich vooral op het vestigen van de aandacht op ambachten in de maatschappij, het promoten van academisch onderzoek naar ambachten en het helpen om zeldzame en bedreigde ambachtelijke technieken nieuw leven in te blazen. In 2014 wordt de uitkomst van de eerste inventarisatie van immaterieel erfgoed in de Duitse deelstaten verwacht.

De onderdelen van het ambachtensysteem in Duitsland zijn: de materiële experts, de vaardigheden en kennis, de bestelde producten en diensten, de diversiteit van algemene en bijzondere ambachten, het aanbieden van duurzame oplossingen, het bewaren van het erfgoed, toegepaste instructie, gelijke carrièremogelijkheden, mogelijkheden om jezelf te verbeteren, zoals de meestertitel en solidariteit.

Kockel noemde ook enkele voorstellen die gerelateerd zijn aan ambachten, zoals de vele verschillende broodrecepten in Duitsland (*Deutsche Brotkultur*) en de scraffito-techniek om houten huizen met verschillende kleuren leem te versieren, in Hessen. Hij vergeleek de duurzaamheid van traditionele ambachten met andere ambachten, zoals bij het restaureren van een oud gebouw, waarbij opvalt dat de arbeidskosten hoger zijn dan de materiaalkosten. Dit komt onder meer doordat de materialen vaak uit de regio komen. Gespecialiseerde ambachtsslieden zijn duur.

Gildesysteem

In Duitsland heeft elke deelstaat zijn eigen gilde (14 in totaal), dat onderverdeeld is in 53 kleinere lokale kamers, waar elke ambachtsman of -vrouw lid van is. Alle gilden zijn verenigd in het Zentralverband des Deutschen Handwerks. In totaal zijn er 1.004.232 bedrijven aangesloten, die 5.350.000 ambachtsslieden tellen. Er zijn in Duitsland 147 ambachten, die samen zorgen voor 8% van de Duitse economie. Niet bekend is hoeveel hiervan traditionele ambachten zijn, wel hoe groot het deel is van de creatieve ambachten. Dat is iets meer dan 10%. De eerste zorg

TITUS KOCKEL

vanuit de gilden voor de ambachten is over het algemeen vooral gericht op de economische waarde, niet op de culturele waarde. De gilden geven ondersteuning bij educatie, juridische kwesties, export en shows.

De uitdaging voor immaterieel erfgoed is om meer begrip te kweken voor de cultuur en de kwaliteit van het ambacht bij het publiek, en ook meer begrip te krijgen voor de complexe marktsituatie, om ambachten te verzekeren van economische aantrekkelijkheid en om beter onderwijs op te zetten. De afname van het aantal leerlingen is ook een punt van zorg. Om dit tij te keren zijn er in Duitsland in zestien plaatsen zogenaamde erfgoedtrainingen. Deze bieden aan meesterambachtslieden de mogelijkheid om opgeleid te worden tot meesterambachtsman in restauratiewerk. Daarnaast zijn er in vijftien plaatsen opleidingen tot design-ambachtsman. Verder zijn er prijzen en onderscheidingen op elk niveau, en voorts platforms, lezingen en speciale tentoonstellingen, zowel nationaal als internationaal. Enkele voorbeelden daarvan zijn de Exempla in München, een internationale ambachtenfair die elke keer een ander thema heeft (www.sonderschauen-ihm.de). Ook doen er Duitse ambachtslieden mee aan tentoonstellingen in Parijs en Berlijn.

Het programma *The masters' objects* is nog toekomstmuziek, maar dit is één van de wensen van het ZDH. Het bestaat uit onderzoek naar de economische, cultureel-antropologische en educatieve aspecten van ambachten, in samenwerking met de universiteiten van Göttingen en Keulen. Een andere wens van het ZDH is het opzetten van een vaardighedenarchief.

Discussiepanel

GIEP HAGOORT (EMERITUS UNIVERSITEIT UTRECHT EN HKU)

Ambachten vormen een enorme potentie in de samenleving, maar men is daar een tijd lang blind voor geweest. Voor een herwaardering van de ambachten zijn twee dingen nodig: nieuwe organisatievormen en een andere houding ten opzichte van ambachten. Er moeten nieuwe vormen gezocht worden om de ambachten tot ontwikkeling te brengen en nieuwe organisaties die de betrokkenen daarbij ondersteunen.

Lokale overheden hebben nu al amper geld voor cultuur. Maar ik zie een unieke kans voor zwak ontwikkelde gebieden, waar een enorme leegstand is. Utrecht beschikt bijvoorbeeld over vele leegstaande fabrieken, waar kleine ambachtelijke bedrijfjes zich kunnen vestigen. De overheid zou contacten moeten stimuleren tussen goedlopende bedrijven en nieuwe, beginnende bedrijven. Er zouden ook meer onderzoeken uitgevoerd moeten worden met vragen uit de sector zelf, om te kijken wat er nodig is.

Ambachten zouden ook meer moeten aansluiten bij de *do-it-yourself* cultuur die op het moment in is bij jongeren. Dat spreekt hen aan, zodat er een link gelegd kan worden met de creatieve ambachtenindustrie. De samenleving is nog steeds gericht op hoofdkennis, het aantal leerlingen van ambachtelijke opleidingen neemt drastisch af. Er is een cultuurverandering nodig om het besef te laten ontstaan dat ambachten waardevol en interessant zijn.

SJAAK SPERBER (WETHOUDER GEMEENTE GOIRLE)

Ambachten kunnen alleen levend gehouden worden als er een economische drive achter zit. Er zijn opleidingen en gildes nodig. In de opleidingen kunnen ervaren meesters les geven. Ambachten moeten ook weer zichtbaar worden in dorpen en steden en niet in industriegebieden, maar duidelijk zichtbaar in het centrum. Daar kunnen overheden wel wat aan doen.

In Goirle zijn veel jongeren die weer met hun handen willen werken. Wij zouden ernaar moeten streven dat mensen met behoud van uitkering een opleiding voor ambachtsman of -vrouw kunnen volgen. Op de industrie-terreinen van Goirle zijn veel kleine bedrijven. Vijftig procent van deze bedrijven zijn ambachtelijk. Zo bijvoorbeeld ook een bedrijf dat keramische filters maakt.

AD BERGWERFF (PLATFORM AMBACHTEN VNO-NCW)

Er moeten minstens vijftien proeftuinen worden gestart, waar ambachtslieden en andere creatieve mensen hun werk kunnen laten zien en leerlingen kunnen opleiden. Daar zouden dan ook beleidsmakers in opleiding stage kunnen lopen. De huidige ROC's voldoen niet als ambachtelijke opleidingsinstituten, er moeten eigen vakscholen komen.

Met het uittreden van de *babyboomers* dreigt het gevaar dat op grote schaal kennis verdwijnt. Met het stimuleren van de *kenniseconomie* zijn ze in Den Haag de *maak-economie* volkomen vergeten. De overheid moet de ambachten faciliteren en in stand houden, maar wel op een slimme manier. Voor vakmanschap zijn theoretische opleidingen niet nodig, leerlingen zouden zich moeten kunnen bekwamen bij bedrijven. Die bedrijven zouden dan de kans moeten krijgen om arbeidskrachten in opleiding aan te nemen met subsidie of andere financiële steun, zodat het voor hen aantrekkelijk is.

HET PANEL MET VAN LINKS NAAR RECHTS: GIEP HAGOORT, WILLEMEN IPPEL, SJAAK SPERBER EN AD BERGWERFF

Traditie en vernieuwing in Japan

MASANORI OJI (DESIGNER)

Masanori Oji vertelt dat hij als designer dagelijks werkt met traditionele ambachtsmensen in Japan. Hij geeft als voorbeeld een samenwerkingsverband met een kleine staalwerkplaats die een traditie heeft van meer dan 400 jaar, waar het handwerk nog op traditionele wijze uitgevoerd wordt. Zijn eigen concept van tijd en chronologie bestaat niet uit een scheiding tussen verleden, heden en toekomst, maar is een doorgaande lijn. Als hij een voorwerp ziet dat hem aanspreekt, of dat nu oud of nieuw is, dan is dat voorwerp het heden. In het voorwerp ligt het verleden ingebed en wat wij er mee kunnen doen is de toekomst. Dat is de manier waarop Masanori Oji ontwerpt. Hij is trouwens niet alleen een productdesigner, maar ontwerpt ook de verpakking en de grafische onderdelen.

Oji bouwt rondom het ambacht een gemeenschap van samenwerkende partners. Als voorbeeld geeft Oji zijn samenwerking met Futakami, een bedrijf waar koperwerk gemaakt wordt. Ze maken daar onder meer koperen olielampen, die bij boeddhistische altaren horen. Hij werkt sinds een jaar of vijf met het bedrijf samen. Toen hij daar kwam, waren de verkoopcijfers aan het achteruit gaan. Hij vond de koperen producten erg mooi voordat ze gepolijst werden, eigenlijk op het moment dat het product nog onaf was. Hij besloot een serie producten te maken, die bestond uit ongepolijste producten. De baas en de medewerkers vonden dat dat niet kon, hun producten hoorden gepolijst te worden. Daarom stelde Masanori voor om een aparte serie te maken om te zien of het zou aanslaan. Oji ontwerpt niet om problemen op te lossen, want dan ontstaan er altijd nieuwe problemen. Zijn uitgangspunt is om de problemen te omarmen.

Uitgaan van wat aanwezig is

Een andere samenwerking die Masanori is aangegaan, is met Jicon, een bedrijf dat Arita-porselein maakt sinds 1641. Hij schetst de geschiedenis van blauwgeschilderde vazen, waarmee men ooit in China is begonnen.

In de huidige beschilderingen zijn elementen terug te vinden van culturen uit China, Nederland (Delfts blauw), Duitsland en Japan. Toen hij begon met de samenwerking heeft hij uitgebreid rondgekeken in een opslagplaats,

MASANORI OJI

waar hij verschillende producten heeft herontdekt. De medewerkers vonden de producten niet zo bijzonder, omdat ze deze al zo lang maakten. Ze hadden geen oog meer voor de bijzondere eigenschappen en vormen. Masanori heeft bestaande porseleinen producten een nieuw doel gegeven. Hij heeft niet iets nieuws ontworpen, maar iets gebruikt dat al aanwezig was in het product, maar met bijvoorbeeld een nieuwe kleur. Zo heeft hij schaaltes in de natuurlijke kleur laten maken in plaats van blauw en heeft hij een manier bedacht om de bruine reststof te gebruiken die ontstaat als je wit porselein maakt. Zo heeft hij ook met dit bedrijf een hele serie producten opgezet.

Creëer een community

De belangrijkste boodschap die Masanori Oji wil uitdragen is: creëer een community. Masanori Oji hoort bij het Te Te Te Consortium, een organisatie die gericht is op het ondersteunen van de productie van handwerk op middelgrote schaal en het creëren van een gemeenschap, een community, rondom dat handwerk. In dit consortium worden drie groepen bijeengebracht: de makers, de gebruikers en de 'communicators'. Het hoeft wat Masanori betreft geen grote business te worden. Kleine cirkels van mensen die met elkaar verbonden zijn, volstaan. Een dun maar stevig netwerk van mensen met interesse voor ambachten ontwikkelt zich over de hele wereld. Oji zou het

ecologische systeem van de mensheid zodanig willen herscheppen, dat iedereen in staat is in waardigheid te leven.

21

Ambacht, design en economie

PIET HEIN EEK (ONTWERPER EN AMBACHTSMAN)

Kunstenaar Piet Hein Eek vertelde over zijn visie op het ambacht door middel van een rondleiding door zijn atelier. Het bedrijf en de showroom van Eek zijn gevestigd in de voormalige keramiekkabriek van Philips. De showroom is gesitueerd op de eerste verdieping, rondom de werkplaatzen. Vanuit de showroom zijn de werkzaamheden van de meubelmakers, metaalbewerkers en stoffeerdere door grote ramen te volgen.

Tijdens de rondleiding, die een half uur duurde, gaf Eek aan de hand van een aantal producten een toelichting op zijn

PIET HEIN EEK

werkwijze en het bedrijf. Het eerste meubel waarbij hij stilstond was de sloophoutkast. Deze kast, die over de hele wereld verkocht wordt en in meerdere museumcollecties is opgenomen, was onderdeel van zijn afstudeerproject aan de Design Academy in Eindhoven in 1992. In deze kast wordt zijn voorliefde voor ‘waardeloze’ materialen zichtbaar. Als student beschikte hij bovendien over weinig financiële middelen waardoor het sloophout, dat in die tijd nog gratis was, ideaal materiaal was.

Inspireren door het materiaal

Begin jaren negentig was het gebruikelijk dat studenten aan de Design Academy aan de hand van prototypes afstudeerden. De daadwerkelijke realisatie en productie werd na de ontwerpfase overgenomen door fabrikanten. Eek wilde echter niet afstuderen met prototypes. Hij wilde echte meubels maken. Tevens wilde hij niet afhankelijk zijn van fabrikanten voor het al of niet in productie nemen van zijn ontwerpen. Daarom besloot hij, ook al geloofden zijn docenten daar niet in, zijn ontwerpen zelf uit te voeren waarmee hij tevens de basis legde van zijn huidige bedrijf.

22 Een ander product waarbij stilgestaan werd was de lamp TL KOPER. Deze is ontwikkeld vanuit de mogelijkheden die de machines bieden die in de werkplaats voor handen zijn. Eek laat zich bijna altijd door de eigenschappen en mogelijkheden van de voorhanden zijnde materialen en gereedschappen inspireren. In zijn filosofie is het beter om met behulp van bestaande machines en handwerk producten te maken dan met dure, miljoenen kostende machines. Enerzijds leveren de beperkingen van de materialen en machines nieuwe oplossingen op, anderzijds kunnen er kleinere oplagen gemaakt worden, waardoor het bedrijf veel flexibeler is. De miljoenen kostende machines dwingen producenten tot massaproductie om de torenhoge investeringskosten terug te verdienen.

Kleinschalig produceren

De Eikenvitrinekast, even verderop in de showroom, is ontstaan naar aanleiding van een partij vensterglas die Eek in 2003 goedkoop kon opkopen. Nadat een aantal kasten verkocht waren en het glas op was, wilde hij nieuw glas bestellen om extra kasten te bouwen. Na contact met de glasfabriek bleek nieuw glas zo duur te zijn, dat verdere productie van de kast economisch niet haalbaar bleek. De kast is toen een aantal jaren niet geproduceerd. Na de aanschaf van een nieuwe freesmachine, enkele jaren later, heeft hij de mogelijkheden voor de productie van de kast opnieuw onderzocht. Toen bleek dat, door het succes en de naamsbekendheid van zijn bedrijf, de glasprijs gehalveerd was. De glasfabriek gaf hem een enorme korting! De gebeurtenissen rondom de Eikenvitrinekast zijn volgens Eek een bijkomend voordeel van zijn wijze van produceren. Het zelf, kleinschalig produceren stelt hem in staat lang met de ontwikkeling van een product bezig te zijn. Hij kan er zelfs een tijd mee stoppen tot er een al dan niet economisch gewenst resultaat is.

Het laatste meubel waarbij Eek stilstond was de Plaatstalenkast 99,13 %. Bij deze kast wordt optimaal gebruik gemaakt van de grondstof. Slechts 0,87 % is restmateriaal, dat weggegooid moet worden. Weinig afval produceren

is voor Eek erg belangrijk. Soms is het, al dan niet arbeidsloontechnisch, onvermijdelijk afval te produceren. In dat geval bewaart hij het afval om in een later stadium een nieuw ontwerp te maken. Een goed voorbeeld daarvan is de afvaltafel uit 2001. Deze tafel is volledig van resten afvalshoek gemaakt.

Eek legde uit dat het vak zoals hij het beoefent een multidisciplinair iets is. Het moet compleet zijn, het gaat niet alleen om het ontwerp: het gaat ook over het maken, de materialen, de machines en over inventief blijven. Hierin is zijn benadering vergelijkbaar met die van Masanori Oji, die immers ook zoekt naar een samenhangende, integrerende benadering, waarin aandacht is voor de materialen, het maakproces zelf, maar ook voor de verkoop van de producten.

Zilveratelier

GEMKE JAGER (ZILVERMUSEUM SCHOONHOVEN)

Het Nederlands Zilvermuseum in Schoonhoven wil een rol spelen in de vernieuwing van het ambacht. Het museum beschikt sinds december vorig jaar over een zilversmederij, waar het ambacht van zilversmeden aan het publiek getoond kan worden. Het museum vervult hiermee een functie in het beter zichtbaar maken van het ambacht en dan met name het maakproces zelf.

Het Zilvermuseum wil ook vernieuwing stimuleren. Dat doet het door hedendaags zilver tentoon te stellen, maar ook door wedstrijden voor monumentale toepassingen uit te schrijven. In samenwerking met de Stichting Stokroos geeft het opdrachten aan een kunstenaar om eigentijds zilver te ontwerpen en reikt daarvoor ook stipendia uit. In 2010 ging de opdracht naar Eelco Veenman. Onlangs werd Piet Hein Eek gevraagd om een zilveren voorwerp te ontwerpen. Het bijzondere van Piet Hein Eek is dat hij het ontwerp niet benaderde vanuit de kennis van een edelsmid maar uit die van een meubelmaker. Vanuit een ambachtelijke invalshoek ontstond zo een nieuw produkt.

Traditional Maritime Skills

MARTINE VAN LIER (ERFGOEDWERF)

Het project Traditional Maritime Skills streeft naar het behouden van het scheepvaartambacht, dus alle ambachten die te maken hebben met het maken en restaureren van schepen. Het project werd voor de helft gefinancierd door de EU, gecofinancierd door de drie deelnemende landen: Nederland, België en Groot-Brittannië en was bedoeld om

THEMA 3

uitsterving van het de maritieme ambachten te voorkomen. In het project werd begonnen met het vastleggen van de vaardigheden, in het Nederlands en in het Engels. Alles werd stap voor stap uitgelegd en getoond, op films en foto's. Inmiddels zijn meer dan 85 vaardigheden op die manier vastgelegd op een website. De wens voor de toekomst is dat de site aangevuld wordt met vaardigheden die er nog niet op staan, ook uit andere landen. (www.boat-building.org)

Merk voor kunstnijverheid op Aruba

VICKY ARENS (SEYO NACIONAL PA ARTESANIA ARUBA).

Seyo Nacional pa Artesania Aruba (het Nationale Zegel voor Kunstnijverheid) is in het leven geroepen als keurmerk voor kunstnijverheid om het Arubaanse product te versterken. Aruba heeft als eiland een dynamisch verleden van kunstnijverheid, zoals het bewerken van kalebassen en het vlechten. Het is een tijd slecht gegaan met de kunst-

24

MARTINE VAN LIER (LINKS), GEMKE JAGER (MIDDEN) EN VICKY ARENS (RECHTS).

nijverheid, maar vanaf de jaren zeventig is men weer les gaan geven en dat heeft de kunstnijverheid weer gestimuleerd. In 2000 is de draad opgepakt door het Departement van Cultuur en in 2012 is het keurmerk ontstaan. Nu is er een organisatie die een winkel beheert waar de producten verkocht gaan worden. In het monumentale gebouw zijn er naast de winkel ook werkruimtes, een bar en een opslagruimte. Er is ook een kenniscentrum.

Het Seyo is ontwikkeld om de waardering voor lokale producten door lokale mensen te stimuleren en om de professionalisering te bevorderen. De organisatie geeft de ambachtslieden ook *tips & tricks* mee. Men wil iedereen bereiken, door onder meer laagdrempelig te zijn, maar ook hoogwaardige kwaliteit te bieden. Eén van de doelen is om meer kinderen te bereiken. Het project bestaat nog niet zo lang en is nog in ontwikkeling, maar men hoopt veel innovatieve ideeën te stimuleren.

De belangrijkste criteria voor het keurmerk zijn dat de producten een balans moeten zijn van kwalitatief vakmanschap, materialen, originaliteit en esthetiek. En het product moet uit Aruba komen. Het is de bedoeling dat het keurmerk beter werk gaat stimuleren.

Discussiepanel

THOMAS EYCK (PRODUCENT DESIGNPRODUCTEN)

Het ambacht kan heel goed samengaan met innovatie, als men er maar voor openstaat. Het merendeel van de ambachtsmensen is echter vanuit commercieel oogpunt niet in staat zich te vernieuwen. Ze kunnen of willen het niet. Als producent van designproducten wil ik iets toevoegen aan het ambacht. Ook de marketing van een product moet de nodige aandacht krijgen.

Zichtbaarheid is erg belangrijk bij het bereiken van het publiek. Daarbij kan een persoonlijk verhaal helpen, zoals over de achtergrond van een traditie.

Helaas willen Nederlanders niet betalen voor de relatief dure ambachtsproducten. Men heeft het er niet voor over. Daarom leg ik mij toe op de internationale markt.

RENÉ VAN DEN BERG (MAATSCHOENATELIER)

René van den Berg is de eigenaar van het Maatschoenatelier, dat schoenen ontwerpt en vervaardigt. Hij vertelt dat zijn vader een traditioneel schoenreparateur was, die geen problemen had met de concurrentie van de hakkenbar. Hij is zelf traditioneel opgeleid en voert zijn ambacht elke dag met de hand en met veel liefde uit. Zijn favoriete

THEMA 3

schoenenontwerp is een schoen die hij aan heeft. Het is een ontwerp dat zo minimaal mogelijk is ontworpen en heel functioneel is. Zo zit er geen hak onder.

Voor een ambachtsman of -vrouw in Nederland is het volgens Van den Berg moeilijk is om het hoofd boven water te houden, onder meer door het hoge btw-tarief van 21%. De overheid kan bedrijven helpen door het hoge tarief te verlagen en zo de ambachtelijke producten minder duur te maken. Zo helpt de overheid mee aan de overlevingskansen van het ambacht.

26

THOMAS EYCK (BOVEN) EN RENÉ VAN DEN BERG (ONDER)

Het *maitre d'art* model in Frankrijk

FRANCESCA COMINELLI (SORBONNE, PARIJS)

In Frankrijk werd in 1994 het systeem van *maitre d'art* ingevoerd. Een *maitre d'art* is een professional die de techniek en de vaardigheden van zijn vak heel goed beheerst. Hij wordt door zijn vakgenoten erkend vanwege zijn expertise, zijn kundigheid en zijn onderwijscompetenties. De bedoeling van het systeem is dat hij zijn kennis en vaardigheden zodanig goed op zijn studenten overbrengt dat het ambacht duurzaamheid krijgt. Het is dus een manier van doorgeven van kennis en vaardigheden. De titel, die men levenslang behoudt, wordt uitgereikt door de minister van Cultuur. Er is een bedrag van € 16.000,- aan gekoppeld, dat besteed wordt aan trainingen. Er zijn nu

104 *Maitres d'Art* en 112 vaklieden die een training volgen. Nu, twintig jaar na de invoering, is een positief economisch effect van het systeem merkbaar. Er is nog geen evaluatie geweest, dus er zijn geen gegevens over de resultaten van het systeem.

FRANCESCA COMINELLI

Compagnonnage systeem

Een andere maatregel is het *compagnonnage*-systeem. Ook dit is een methode van kennisoverdracht, die wordt toegepast in de disciplines die werken met steen, hout, metaal, leer, textiel en voedsel. De leerlingen krijgen gemiddeld vijf jaar training. Een onderdeel van dit systeem is de zogenaamde 'Tour de France', waarbij zij rondreizen door Frankrijk om in diverse werkplaatsen opgeleid te worden. Uiteindelijk moeten zij een meesterwerk maken, iets nieuws creëren om de opleiding af te sluiten. Er hebben al 45.000 mensen het *compagnonnage*-systeem gevolgd. Waar het *maitre d'art*-systeem vooral een relatief kleine groep van ambachtsmensen bereikt,

is het bereik van het *compagnonnage*-systeem veel groter. Naar de mening van Francesca Cominelli zouden deze twee systemen het best gecombineerd kunnen worden, maar zover is het nog niet.

Daarnaast noemt Cominelli nog enkele andere maatregelen om immaterieel erfgoed te beschermen. Een voorbeeld op het terrein van de ambachten is de *tax crédit* voor artistieke en ambachtelijke beroepen. Deze maatregel is in 2006 ingevoerd door de Franse belastingen. Door 10% van de productiekosten op zich te nemen wil de overheid vernieuwing stimuleren. Dat is goed voor het ambacht en voor de hele samenleving.

Kansen voor vakmanschap in het mbo

LENIE VAN DEN BULK (CED-GROEP)

Lenie van den Bulk is socioloog en heeft onderzoek gedaan naar de verschillende waarden die men in Nederland hecht aan het werken met hoofd en met handen, en de gevolgen voor het zelfbeeld dat dit oplevert voor leerlingen in het onderwijs. In Nederland is er weinig waardering voor handenwerk. Men hecht groot belang aan gelijkwaardigheid, maar accepteert wel ongelijkheid in salaris en waardering als het gaat om opleidingsniveau. In de huidige meritocratie is het opleidingsniveau het criterium voor onderscheid in sociale status, de bevestiging van de waarde van het individu.

Uit internationaal onderzoek blijkt dat het nadelig is voor leerlingen in lagere beroepsgroepen om een vroege selectie te maken, zoals met de Cito-toets. Dat zorgt al voor een achterstand. Uit Lenie's eigen onderzoek naar de statuswaardering van leerlingen is dit ook gebleken. Op het vwo hadden de leerlingen een goed zelfbeeld en verwachtten ze dat ze een goede rol in de samenleving zouden spelen. Vmbo-leerlingen gingen uit van de veronderstelling dat ze later, na hun opleiding, altijd nog konden worden wat ze wilden. Ze gingen ervan uit dat hun opleiding niet veel waarde had. De overheersende gevoelens waren futilliteit en hopeloosheid. Op het mbo was de identificatie met het gekozen beroep echter al veel groter.

Hieruit blijkt dat vakmanschap een manier is om je te onderscheiden. Hierdoor groeien eigenwaarde en trots, wat de identiteitsontwikkeling ten goede komt. Dit zou ook in het vmbo belangrijk kunnen zijn. Van den Bulk houdt een pleidooi voor het instellen van een *technasium* voor het werken met de handen (als tegenhanger van het gymnasium voor het hoofdwerk), zodat ook deze beroepsgroepen een eigen plek hebben waar ze iets kunnen leren om trots op te zijn. Deze beroepen zijn net zo nodig voor de maatschappij.

De toekomst van het restauratieambacht in Nederland

WOUTER PFEIFFER (RIJKSDIENST CULTUREEL ERFGOED)

Wouter Pfeiffer werkt twee dagen per week als ambachtelijk korenmolenaar en twee dagen per week bij de Rijksdienst Cultureel Erfgoed. Onder de RCE vallen het maritieme, roerende en onroerende erfgoed. Hij werkt zelf bij de afdeling instandhouding als molenspecialist. De RCE biedt subsidies, (restauratie)advies, heeft een monumentenregister, biedt kennis en platforms, verzorgt contacten met restauratieaannemers, organiseert (inter-)nationale contacten en draagt zorg voor het UNESCO werelderfgoed in Nederland.

LENIE VAN DEN BULK (LINKS), WOUTER PFEIFFER (MIDDEN) EN LIESBETH COELEN (RECHTS)

De RCE vindt erkende kwaliteit voor de monumentenzorg belangrijk en heeft daarom een website ontwikkeld met erkende ambachtslieden, bijvoorbeeld op het gebied van metselen en smeedwerk. Restauratiecategorieën zijn conservering en onderhoud, reparaties, vernieuwingen, gesplitst in kopiëren, imiteren en verbeteren. Ook het certificeren van molenaarsbedrijven valt onder het werk van de RCE. Er zijn 40 erkende molenbouwbedrijven in Nederland en 1400 werkende molens. Bij de RCE werken drie molenspecialisten, waarvan Pfeiffer er één is. Bij de restauratie van molens worden soms moderne materialen en technieken gebruikt omdat die goedkoper zijn, zoals gegalvaniseerde roeden voor de wieken in plaats van hout en kunsthars.

Sleutelpartijen bij het molenbehoud zijn de RCE, de Vereniging de Hollandsche Molen, lokale en regionale molenorganisaties, privé-moleneigenaren, het Gilde van Vrijwillige Molenaars en twee andere molenaarsgilden: het Ambachtelijke Korenmolenaarsgilde en het Gyld Fryske Mounders. Deze twee gilden verzorgen de opleiding tot vrijwillige molenaar volgens het leerling-gezel-meestersysteem. Gelukkig zijn er ook nog jonge molenaars. Belangrijk is dat het ambacht je grijpt, dat je er passie voor hebt.

Werkende molens zijn belangrijk voor Nederland, niet alleen voor het toerisme. Watermolens worden bijvoorbeeld nog steeds ingezet bij hoog water. Zonder ambachten kunnen molens niet blijven bestaan.

De opleiding creatief vakman bij SintLucas

LIESBETH COELEN (SINTLUCAS)

Liesbeth Coelen is sinds vijf jaar projectleider van het SintLucas in Boxtel, waar jonge mensen worden opgeleid tot vakman in de richtingen leer, keramiek, textiel, glas en technieken van decoratie en restauratie. De opleiding bestaat uit twee vakscholen, een in Boxtel en een in Eindhoven. Het is een zelfstandige, rijks erkende opleiding, met vmbo en mbo. Het idee achter de opleiding is het creëren van een *creative community*. De school biedt niet alleen opleidingen, maar ook een podium. Overall is werk van de studenten te vinden, ook op de website, de posters en folders. Op SintLucas is ondernemerschap in het onderwijs verweven. De studenten zijn allemaal jonge ambachtsmensen die positief zijn over het ambacht.

De opleiding creatief vakman duurt vier jaar, met een stage in het derde jaar. Er zijn vijf uitstroomprofielen. Men kan afstuderen in eind- en tussenproducten. De studenten worden getraind in het leveren van kwaliteit, in discipline en ondernemersvaardigheden. Het zijn jonge mensen in oude ambachten. Door de opleiding beseffen ze waarom ambachtelijke producten duur zijn, ze leren het ambacht waarderen.

Dit jaar zullen de eerste studenten afstuderen in het vakgebied leer. Het is niet genoeg om hun vak leuk te vinden, ze moeten erin willen excelleren. De studenten worden opgeleid voor het opzetten van een eigen bedrijf, in dienst komen bij een bestaand bedrijf of om door te studeren. SintLucas is een hechte gemeenschap, die ook bereid is om de studenten verder te helpen. Zo staat zij afgestudeerde studenten financieel bij met het maken van een bedrijfsplan, met wedstrijden en samenwerkingen en zorgt ze ervoor dat geïnteresseerden de studenten kunnen vinden.

Discussiepanel

ESMÉ HOFMAN (KENNISCENTRUM VLECHTEN)

Bij het doorgeven van kennis over ambacht gaat het over het zelf maken. Het gevoel van het materiaal ervaar je met je handen. Het vervult personen met trots en een goed gevoel om zelf iets te maken. Het stimuleren hiervan is enorm belangrijk. Er is een grote groep jongeren die met hun handen willen werken. Daarbij is het wel belangrijk dat zij eerst de basis leren en dan het moeilijkere werk.

ESMÉ HOFMAN EN GERARD VAN HOUTERT

GERARD VAN HOUTERT (HET LEERLOKAAL)

Het is de laatste jaren een trend dat steeds meer mensen in de latere jaren van hun beroepsleven toch ervoor kiezen om een andere professie op te pakken, één waarbij ze met hun handen kunnen werken. Dus hoewel er enerzijds niet genoeg waardering lijkt te zijn voor het beoefenen van het hedendaagse ambacht, zijn er ook signalen van mensen die heel bewust naar het ambacht toe trekken. Bovendien is de markt voor ambachtelijke producten in Nederland groter aan het worden. Het is mogelijk om op kleine schaal een eigen markt te creëren met een eigen netwerk.

Subsidies voor het levend houden van ambachten

JAN JAAP KNOL (FONDS VOOR CULTUURPARTICIPATIE)

Musea kunnen heel goed een rol spelen bij het in stand houden en zichtbaar maken van het ambacht. In 2011 was er in het Victoria en Albert Museum in Londen een grote tentoonstelling over ambachten onder de titel 'Power of making'. De tentoonstelling 'Handmade' in Museum Boijmans Van Beuningen te Rotterdam was een groot succes. Het Fonds voor Cultuurparticipatie wil dergelijke projecten, die de zichtbaarheid van het ambacht vergroten, graag steunen.

Eén van de speerpunten van het FCP is het levend houden van ambachten en het doorgeven van de kennis en vaardigheden door middel van subsidies. Zo wil het fonds de beoefening van, bewondering voor en vernieuwing van het ambacht bevorderen. Hierbij kunnen kunstenaars een rol in de voorhoede vertolken, maar ze kunnen ook in economische zin een bijdrage leveren.

Een voorbeeld van een geslaagde samenwerking tussen kunstenaars en ambachtslieden is de moderne lijn Hindelooper meubels die designer Christien Meindertsma samen met Atelier Roosje maakte. Een dergelijke samenwerking tussen twee uitersten stimuleert het FCP graag. Andere vernieuwende voorbeelden zijn het Muziekinstrumentenmakersmuseum in Tilburg, waar het publiek zelf in workshops kan ervaren hoe muziekinstrumenten gemaakt worden, de Museumboerderij in Staphorst, waar Staphorster stipwerker Gerard van Oosten zijn ambacht beoefent, Museum Van Loon in Amsterdam, dat in samenwerking met het mbo een lesbrieven en lessen heeft ontwikkeld over vormgeving en technieken door de eeuwen heen. Als laatste noemt Knol de laatste zilversmid van Staphorst, die in 2010 gestopt is. Er is een boek over hem verschenen, maar volgens Jan Jaap is er voor het levend houden van het ambacht meer nodig dan een boek.

Participatie

Het Fonds voor Cultuurparticipatie hecht veel waarde aan participatieprojecten waarin de ambachten weer dicht

JAN JAAP KNOL, MET HET PAEREMES DAT HIJ VAN ZIJN OUDERS KREEG

bij het publiek kunnen worden gebracht. Musea en soortgelijke instituten kunnen hierin een rol spelen, waarbij Knol het belangrijk noemt dat erfgoedinstellingen samenwerken met vrijwilligers. Een goed project is Slot Schaesberg. Het gaat hier om de herbouw van een kasteel in Landgraaf, samen met allerlei vrijwilligers. Zo'n project trekt toeristen. Het doet Knol denken aan een aansprekend project in Guédelon, in de Bourgogne, waar vrijwilligers een compleet nieuw kasteel in middeleeuwse stijl bouwen, dat ook heel veel toeristen trekt.

Action-borne knowledge

EIVIND FALK (NORSK HÅNDVERKSINSTITUTT)

Ambachten zijn ook in Noorwegen weer heel populair. Als voorbeeld noemt Eivind Falk het breien. Zowel vrouwen als mannen, jong en oud: iedereen breit weer. Er zijn veel brei- en haakcafés ontstaan, waar men kan handwerken en bier drinken. Het is een hele revival van breien en haken, er is bijna geen wol meer te krijgen. Zo zie je dat de liefde voor een ambacht ineens weer kan opbloeien.

De lezing van Eivind Falk gaat over het doorgeven van kennis en vaardigheden, waarvoor ze in Noorwegen een methode hebben ontwikkeld die ze *action-borne knowledge* hebben genoemd. Zijn filosofie is dat de kennis van een ambachtsman uit veel verschillende dingen bestaat en zo complex is, dat het bijna niet in een boek te vatten is. De beste manier om deze kennis te bewaren, is het doorgeven in een één op één situatie. Zijn eigen dochter heeft op die manier leren breien van haar grootmoeder, door naast haar te zitten en het te leren door het te doen. Het probleem met handwerk op scholen is dat het te theoretisch is. Deze academisering is echter wel de trend in Noorwegen en wellicht ook in Nederland. Eivind Falk stelt dat je het alleen door te doen kunt leren. Voel de hitte van de smidse, ruik de rook en doe het samen met een ervaren ambachtsman. Ook ambachtlieden kunnen van elkaar leren, van meesters met veel ervaring en veel kennis.

33

EIVIND FALK ILLUSTRERDE MET EEN GEBREIDE MUTS DE POPULARITEIT VAN HET BREIEN

Nationaal Register

Het Norsk Håndverkinstitutt heeft in 2007 in opdracht van de Noorse regering een nationaal register van ambachten en ambachtslieden opgezet. De overheid zag in dat veel belangrijke en onmisbare kennis bijna verloren ging en gaf opdracht om de nog levende ambachtslieden te inventariseren en registreren. Op dit moment zijn er 3000 ambachtslieden geregistreerd. Er is een website met een overzicht van alle ambachten, toegankelijk voor iedereen, waar men zelf kan zoeken. In samenwerking met het ministerie van Onderwijs zijn er vervolgens educatieprojecten opgezet, waarbij de drager van een traditie deze overdraagt aan anderen. Een overzicht is mooi, maar het geeft slechts een impressie. Langzaam groeide het besef dat als er geen actie wordt ondernomen, veel ambachten verdwijnen. Als voorbeeld geeft Eivind Falk het zagen van ijs. Ijs was in 1899 het op één na grootste exportartikel van Noorwegen. Ijs werd uitgevoerd naar onder andere Groot-Brittannië en Nederland. Het zagen van ijs is een oude traditie, uit de tijd vóór de koelkast en diepvries. Door moderne apparaten begon de markt ineem te zakken en dreigde het ambacht te verdwijnen. De productie beperkte zich tot het ijs voor boeren, die het gebruikten om hun melk mee te koelen. Daarom werd er een paar jaar geleden een project gestart om het ambacht over te dragen. Inmiddels is er weer vraag voor de productie van ijs en wel vanuit een onverwachte hoek. Er is een groeiend aantal kunstenaars die kunstwerken van ijs maken. Deze ijssculpturen worden elk jaar opnieuw gemaakt, omdat ze in het voorjaar smelten. In Noorwegen zijn ijsbars, ijshotels, zelfs ijskapellen om in te trouwen. Lange tijd werd gedacht dat het zagen van ijs geen toekomst meer had en opeens komt de vraag terug. Nu is het een levende traditie.

Meester – leerling

De gebruikte methodologie gaat uit van de drager van de traditie. Verder zijn er nieuwe ambachtslieden nodig, die het willen leren. Ten slotte is de documentatie belangrijk. Er wordt gebruik gemaakt van logboeken, video's, foto's, schetsen en tekeningen. De documentatie zorgt ervoor dat de nieuwe ambachtslieden kunnen nazien hoe bepaalde dingen gedaan werden, als de oude drager van de traditie is overleden. Eivind Falk noemt het aantrekken van jonge mensen een uitdaging, maar ook het vinden van oude, ervaren ambachtslieden. Sommige ambachten zijn zo klein, dat het lastig is om een trainingsprogramma op te zetten. Internationale samenwerking, voor Noorwegen bijvoorbeeld met buurlanden als Zweden, kan dan uitkomst bieden. Zo is er ook een masterclass van ambachtslieden, waarbij de tien beste ambachtslieden van een bepaald vakgebied in Noorwegen en Zweden een week lang samenwerken. Als je een bepaald niveau hebt bereikt in je vak, kun je dingen leren van YouTube, maar de interactie met gelijken helpt je beter.

Het Håndverksinstitutt doet ook projecten in andere landen zoals Tsjechië, Letland, Georgië, IJsland, Schotland en Bulgarije. Zo hebben ze in samenwerking met plaatselijke ambachtslieden huizen uit de vijftiende eeuw gerestaureerd in IJsland. Dit was een belangrijk project voor Scandinavië, omdat het veel informatie over oude bouwtechnieken heeft opgeleverd. De projecten variëren van kort en kleinschalig tot groot en langdurig. Internationale trainingsprogramma's worden ook door anderen heel belangrijk gevonden, ook Duitsland en Nederland willen graag in dit soort projecten participeren.,

Beurzensysteem

In Noorwegen is een beurzensysteem voor ambachtslieden opgezet, waarbij ambachtslieden op hoog niveau meester kunnen worden. Als zij circa tien jaar ervaring hebben, kunnen zij de beurs aanvragen en praktijkonderzoek op hun eigen vakgebied doen. Voorbeelden hiervan zijn traditionele bouwtechnieken, horloge maken en het maken van folklorkostuums. Deze regeling is erg populair, voor de komende drie beurzen zijn er negentig aanvragen. Hoewel de regeling wat bureaucratische moeilijkheden kent, heeft zij toch de status van ambachtslieden helpen verhogen. Het beurzensysteem wordt gefinancierd door het ministerie van Cultuur en van Onderwijs, UNESCO en enkele onafhankelijke instituten.

Jongeren warm maken voor het ambacht

ROSY GREENLEES (CRAFTS COUNCIL)

Ook in Engeland is er een opleving van de ambachten. Nadat men eerst gefocust was op de digitale wereld, hebben nu veel mensen belangstelling voor het ambachtelijke, de *crafts*. Bij beoefenaars van de ambachten zien we veel zzp'ers, mensen die bezig zijn met een tweede carrière, vaak ouderen, hoog opgeleiden en nogal wat mensen met dyslexie. In Groot-Brittannië zijn er onder ambachtslieden veel kleine bedrijven, 88% is eigen baas. Voor 50% is het ambacht de tweede carrière, van die mensen zijn er 38,4% academisch opgeleid.

De Crafts Council heeft vier belangrijke programma's:

- Make: gericht op professionele ontwikkeling om makers te ondersteunen in elke fase van hun carrière
- See: het veranderen van de manier waarop het publiek naar het ambacht kijkt door middel van grote tentoonstellingen
- Collect: het ondersteunen van de groei van een stevige ambachtelijke sector, waaronder nieuwe manieren om de markt te bereiken, zowel nationaal als internationaal
- Learn: het promoten van onderwijs in ambachten

De slogan van Crafts Council is: **kijk, verzamel en leer**. Bij Crafts Council staat het leren centraal. Een probleem is dat ze moeten dealen met een overheid die een negatieve houding heeft ten opzichte van het handwerk. De overheid geeft te weinig steun aan de opleidingen in de ambachten. Het aantal leerlingen in het lager beroepsonderwijs neemt af. Er is zelfs een sterke afname van het aantal leerlingen in de ambachten die te maken hebben met textiel. Rosy Greenlees vindt dat een kind van vijf jaar moet kunnen leren breien. Nu is breien in het Verenigd Koninkrijk gelukkig weer populair. Leden van vrouwenorganisaties hebben dankzij een groot aantal projecten kinderen op school breien geleerd.

THEMA 5

Educatie en training

Crafts Council heeft onderzoek gedaan naar de manier waarop de educatie en training in ambachten het beste uitgevoerd kan worden. De resultaten zijn net binnen. Rond hun zestiende moeten kinderen in Groot-Brittannië het GCSE-examen doen (General Certificate of Secondary Education). De laatste jaren is er een achteruitgang van het aantal gekozen vakken in ambachtelijke richtingen te zien. Het is echter belangrijk dat je al op jonge leeftijd de kans krijgt om je eigen dingen te maken. Crafts Council is aan het lobbyen gegaan om ervoor te zorgen dat ambachten in het schoolsysteem blijven en meer aandacht krijgen. Daarnaast probeert zij de ambachten te stimuleren door allerlei onderscheidingen in te stellen, samen met andere partners. De resultaten daarvan zijn te vinden op <http://craftskillsawards.org.uk/celebrating-crafts-skills>.

ROSY GREENLEES

Een voorbeeld van een project dat Crafts Council stimuleert, is een samenwerkingsverband met de UK Handknit-ers Association and Women's Institute, die kinderen leert breien en haken. Er zijn achthonderd breiclubs door het hele land. Een ander voorbeeld is het project Firing up, dat ontstaan is uit zorg voor het gebrek aan keramisten. Vroeger werd er al op basisscholen gewerkt met klei, maar nu zijn de kosten voor de benodigde apparatuur te hoog. Crafts Council wil deze tendens omkeren door scholen bijvoorbeeld ovens te schenken en door het opzetten van een nationaal programma, waarbij professionele keramisten lesgeven aan scholen in de buurt. Ze kregen ondersteuning op onder meer het gebied van educatie van universiteiten. Zo kregen de ambachtslieden ervaring in lesgeven, profiteerden de scholen van hun kennis en was het een goede gelegenheid voor universiteiten om hun betrokkenheid bij de samenleving te laten zien. Het project is heel populair.

Ambacht demonstreren

Zulke projecten hebben hun weerslag op de resultaten van het GCSE-examen. De kinderen presteren beter, er is meer vraag naar een opleiding in de ambachten en de vaardigheden die kinderen leren krijgen waarde omdat ze er hun vak van kunnen maken. Volgens Rosy is het belangrijk om de relevantie van de ambachten te laten zien. Onderzoek wijst uit dat door werken met de handen ook de resultaten van het werken met het hoofd verbeteren. De kinderen worden creatiever en krijgen meer fantasie. Dit is vooral van waarde voor kinderen met leerproblemen. De rol van Crafts Council bij deze projecten is het samenbrengen van mensen en het benodigde geld.

KRIS CALLENS

De behoefte aan goede ambachtslieden komt soms uit onverwachte hoek. Rosy sprak een filmmaker, die zei dat er niet zozeer behoefte is aan meer digitaal onderlegde mensen, maar juist aan ambachtslieden. De apparatuur is tegenwoordig zo goed en eenvoudig te bedienen, dat dat geen probleem oplevert. Het vinden van vakmensen voor de aankleding van de sets en de acteurs wel. Dat is een goede carrièremogelijkheid.

Volgend jaar zijn er verkiezingen in Groot-Brittannië. Crafts Council is nu bezig een manifest op te stellen met aanbevelingen. Zo wil zij graag de ambachten terug in het schoolsysteem brengen, zodat het handwerk voor de maatschappij behouden blijft.

De rol van het Zuiderzeemuseum in het levensvatbaar houden van ambachten

KRIS CALLENS (ZUIDERZEEMUSEUM)

Kris Callens is als hoofd van de collectie en de presentaties verbonden aan het Zuiderzeemuseum. Het Zuiderzeemuseum heeft als doel de visserijcultuur van de jaren 1880 tot 1932 rondom het IJsselmeer te bewaren. Naast het Binnenmuseum heeft het museum ook een Buitenmuseum. Hiervoor zijn huizen uit de hele voormalige Zuiderzeeregio gehaald en is er een dorp met een haven gereconstrueerd. Het dorp heeft een publieke infrastructuur met de bijpassende fauna en flora. Sommige bezoekers denken zelfs dat het een echt dorp is. Het Buitenmuseum werd geopend in 1983.

De missie van het museum is om de geschiedenis van de Zuiderzee te bewaren, compleet met de gemeenschappen en ambachten die horen bij de visserij en het water dat in de regio aanwezig was. Hoewel het een regionaal museum is, overstijgt het qua uitstraling het regionale en zelfs nationale niveau. De strategie van het museum is een balans tussen relevantie, publieksbereik en efficiëntie. Het museum probeert het publiek op een efficiënte manier te bereiken. Het gebruikt daarbij vijf centrale thema's als handvatten: water, ambacht, tijd, erfgoed en regio.

Collectie en educatie

De rol van de ambachten in het museum is de klassieke rol van het onderhoud van het materieel en immaterieel erfgoed. Ze zijn integraal onderdeel van het museum als representant van de historie en ze zorgen voor verlevendiging van het Buitenmuseum. Ze hebben zowel collectiewaarde als belevingswaarde. Niet alle Zuiderzee-ambachten kunnen worden getoond, daarvoor is de ruimte te beperkt. Er is een keuze gemaakt voor vijf ambachten (touw slaan, zeil maken, kuipen, smeden en manden maken) en een stoomwasserij. Professionele leermeesters zijn in dienst van het museum en er worden leerlingen en gezellen opgeleid. Om de kwaliteit van de leermeesters te verbeteren, is er behoefte aan educatieve programma's. Scheepstimmerwerk is bewust niet uitgekozen als ambacht, dat wordt uitbesteed aan gespecialiseerde werven. Dit is gedaan om de kwaliteit van het levende ambacht te stimuleren. Bovendien is er onvoldoende ruimte voor in het museum. De ambachten worden uitgevoerd door mensen anno 2014, hoewel dit een spanningsveld oplevert. Het is geen historische weergave. De andere ambachten in het Buitenmuseum worden uitgevoerd door vrijwilligers.

Verlevendiging van de presentatie

De tweede rol van de ambachten in het museum is het verzorgen van activiteiten voor en met het publiek. Het is de bedoeling om het publiek te betrekken bij de ziel en de passie van het ambacht. Dat ziet het museum als een rol van een erfgoedinstelling. Het moet de zin voor creativiteit met je handen stimuleren. Een snuffelstage bij leermeesters is nog in ontwikkeling.

Een voorbeeld van publieksparticipatie is het maken van klompenbootjes. Het is eigenlijk bedoeld voor kinderen, maar door het competitie-element helpen ouders ook mee en ontstaan er steeds mooiere bootjes. Door te zien hoe moeilijk het is, erkennen ze de kwaliteit in het werk van de vakmensen. Een ander voorbeeld is het schrijven met kroontjespennen, touw slaan en het smeedlab. Zowel jongens als meisjes doen hieraan mee.

Verbindingen met hedendaagse creativiteit

De derde rol van het museum in verband met het ambacht is een verbinding leggen met de hedendaagse creativiteit. Daarbij gaat het om het ambacht als attitude, niet alleen als techniek. Sinds 2007 heeft het museum samen gewerkt met modeontwerpers, fotografen en andere kunstenaars. Zo wordt modern design getoond aan niet-museaal publiek en het betekent ook een herwaardering van erfgoed door de creatieve omgang. De verbinding met hedendaagse creativiteit kan bestaan uit drie vormen: de representatie van de cultuurhistorie, het ambacht als metafoer en experimenten van hedendaagse vormgevers. Voorbeelden van deze projecten zijn de samenwerking van Christien Meindertsma en Atelier Roosje en het weven van rouwkleden door Made by rENs, waarin de levensloop van een vrouw is verwerkt door middel van de kleuren van de dracht. Hoewel de Zuiderzee niet meer bestaat, leeft die door als een setting of thema.

Het TextielLab in het TextielMuseum

ERROL VAN DE WERDT (TEXTIELMUSEUM)

Het TextielMuseum wil textiel teruggeven aan de stad Tilburg, waar in de jaren zestig en zeventig nog zeventig textielfabrieken stonden. In het museum en de bijbehorende afdelingen wordt nu op kleinschalige manier textiel voor het hoogste segment gemaakt. Het museum wil het historische segment ontsluiten, zodat het een plek wordt waar onderzoek, experiment, productie en opleiden (van leerling tot gezel en meester) onder één dak gebeurt. Zo wil het museum zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid nemen. Een onderdeel is het practicum waar het ambacht met de beste partijen uit het onderwijs, het bedrijfsleven en de culturele sector op een hoger plan gebracht wordt.

Het museum is een plek waar erfgoed, technologie, experimenten, opleiding, ontwikkeling, productie en innovatie mogelijk zijn. Het kloppend hart is het Lab, dat het midden houdt tussen een gespecialiseerde fabriek en een studio. Het is ook een educatieve plek, waar mensen leren over creativiteit en ontwerpers de kans krijgen om talent verder

te ontwikkelen. De herontdekking van traditionele ambachten is geen uiting van nostalgie, het gaat verder. In de textiele vormgeving was er al langer sprake van een toenemend bewustzijn van het ambacht. Spinnen en weven behoren tot de oudste ambachtelijke technieken, waarin alles tot lijnen en vormen teruggebracht wordt. Het zijn manieren om vorm te geven aan het zintuiglijke en mentale bestaan, zoals voor wonen, slapen en het warm houden van het lichaam.

De terugkeer naar het ambachtelijke is een reactie op de toenemende virtualisering van de wereld, een behoefte aan kleinschaligheid. Lang werd het ambacht gezien als iets wat meer met nostalgie en folklore te maken had, het was niet modern. Het denken hierover is aan het veranderen.

Innovatie

Het TextielMuseum speelt een grote rol in de innovatie van de textielnijverheid. Het heeft tentoonstellingen, een TextielLab en een opleiding in de vorm van de

ERROL VAN DE WERDT

THEMA 5

Academie. De collectie heeft een belangrijke rol als bron van inspiratie. Vroeger stond het ambacht recht tegenover de techniek, tegenwoordig gaan zij samen. Het erfgoed en het ambacht zijn het vertrekpunt voor de designer die de materialen en technologie van nu verwerkt tot nieuwe producten. Zij zijn ook het vertrekpunt van onderzoek, experimenten en innovatie. Soms mondt dit uit in een prototype, soms in een autonoom kunstwerk of in een modelijn. De strikte grenzen tussen de verschillende kunstdisciplines zijn aan het verdwijnen, mede door de toepassing van nieuwe materialen en technieken. Zo ontstaan nieuwe hedendaagse gebruiksvoorwerpen.

Wel is het van belang om de collectie te blijven uitbreiden om hem actueel te houden en te versterken, en als reactie op de bestaande collectie. Een goede collectie is coherent, organisch en weerspiegelt voortdurend de tijdsgeschiedenis. Veel musea vervallen in het verleden tijd, maar een actief collectiebeheer zoekt de verbinding met de actualiteit. Museale collecties zijn een belangrijk cultureel vermogen. Bij het TextielMuseum wordt de collectie actief voor kunstenaars ingezet om nieuwe wegen te vinden. Het kennis- en expertisecentrum op het gebied van textiel van het museum is van een hoog niveau. Het stimuleert kunstenaars om hun blik te verruimen en nieuwe gezichtsvelden te creëren.

40

Het is belangrijk om het ambacht levend te houden. Dat betekent allereerst de kennis over het huidige ambacht bewaren, als vertrekpunt. Maar vervolgens is het de taak van musea om samen met kunstenaars het ambacht verder te ontwikkelen.

Discussiepanel

MARTINE VAN LIER (ERFGOEDWERF)

Vroeger was Monumentenzorg geneigd om een stolp over monumenten heen te zetten. Nu is er een tegenbeweging ontstaan en mogen monumenten ook gebruikt worden. Een praktisch voorbeeld is het varende erfgoed, waar Nederland nog betrekkelijk rijk aan is. Mede omdat aan boord gewoond mocht worden, zijn er veel boten als woonboot bewaard gebleven. Vroeger werd er in het piepkleine roefje gewoond, later mocht het laadruim bij de woning betrokken worden.

Om bepaalde ambachten te behouden, zou de wet- en regelgeving aangepast moeten worden. Tegenwoordig moeten oude schepen aan dezelfde regels voldoen als moderne vaartuigen. Dat maakt het bijna onmogelijk om oude schepen op traditionele wijze te restaureren. Als er rekening gehouden zou worden met andersoortig gebruik bij de regelgeving, zou dat het een stuk gemakkelijker maken.

HET PANEL MET V.L.N.R. BETTY HOOGEVEEN, MARTINE VAN LIER, MARION POORTVLIET EN ERROL VAN DE WERDT

BETTY HOOGEVEEN (STICHTING STAPHORSTER STIPWERK)

Het Staphorster stipwerk hoort bij de identiteit van Staphorst. Het stippen werd een paar jaar geleden door steeds minder mensen beoefend. Het museum heeft daarom met de inwoners van Staphorst een paar projecten opgezet om het stipwerk een nieuwe impuls gegeven. Inmiddels is er een stichting opgericht om het Staphorster stipwerk te promoten en te vernieuwen. Het was nodig om naar nieuwe toepassingen te zoeken, zodat ook jongeren, die niet meer in streekdracht gekleed gaan, kleding met stipwerk gaan dragen. Nu kan gestipt textiel gewassen worden in de wasmachine en wordt er ook gestipt op schoenen en gebruiksvoorwerpen.

WILLEMEN IPPEL EN MARION POORTVLIET (CRAFTS COUNCIL NEDERLAND)

Er moet een Crafts Council Nederland komen, vinden Willemien Ippel en Marion Poortvliet. Met hulp van VIE en FCP zijn ze die nu aan het opzetten. Het moet een overkoepelende organisatie worden voor het behoud, de overdracht en de ontwikkeling van het creatieve ambacht. Het is een platform waar ambacht, kunst, fashion, design

en erfgoed samenkomen, waar vakmanschap gekoesterd en geactualiseerd wordt. Uitgaande van de expertise van de ambachtsman/vrouw willen Ippel en Poortvliet de toepassing van ambachtelijke technieken een nieuwe toekomst geven. Om het leren met de handen een impuls te geven, nieuwe producten te ontwikkelen, verrassende verbindingen te maken, erfgoed te ontsluiten en bij te dragen aan een levendige, duurzame ambachtseconomie. In Nederland is het domein van het creatieve ambacht nog niet eerder onder één noemer samengebracht. Crafts Council Nederland sluit zich hiermee aan bij veel landen in de wereld (Engeland, India, Canada) waar al jarenlang Crafts Councils bestaan om ambachtelijke kennis en kunde te presenteren en te ontwikkelen. Deze tijd van voortschrijdende digitalisering en robotica maakt het urgent dat onze relatie met fysieke materialen en het werken en leren met de handen onder de aandacht blijven en opnieuw worden vormgegeven.

42

Wat gaat Crafts Council Nederland opzetten?

- Craftsmap, een digitaal platform dat het 'wie-wat-waar' van het creatieve ambacht laat zien. Het is een prachtig vormgegeven zoekmachine waarmee onder andere ambachtsmensen, vakmusea, opleidingen en cursussen te vinden zijn.
- Dutch Crafts Souvenirs, een prijsvraag om op basis van Nederlandse ambachtelijke technieken nieuwe souvenirs te ontwerpen. De prijsvraag stimuleert productinnovatie en publieksparticipatie en roept op om de rijkdom van onze ambachtelijke cultuur te tonen. Presentatie van de resultaten vindt plaats op de Dutch Design Week in oktober 2014.
- Urban Crafts is het project waarbij een nieuwe generatie makers gepresenteerd wordt, de Urban Crafters. Deze nieuwe generatie wordt verbonden met de oudere generatie ambachtsmensen door wederzijdse overdracht van kennis en expertise.
- Masterclasses, workshops en educatieve programma's worden gepresenteerd in een digitaal cursusplatform, waarbij meesters in het vak kennis overdragen aan mensen (professionals en amateurs) die de kneepjes van het vak willen leren.

Voor het primair onderwijs wordt een apart programma opgezet.

- Presentaties, ambachtsroutes en tentoonstellingen
- Advies en onderzoek
- Publiciteit voor de Nederlandse ambachten in binnen- en buitenland

Meer informatie over Crafts Council Nederland is te vinden op www.craftscouncil.nl.

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Innovatie en ondernemerschap

De internationale conferentie 'Ambacht, erfgoed, economie en duurzaamheid' was bedoeld om de verschillende partijen die betrokken zijn bij het ambacht bijeen te brengen. Voor het eerst kwamen mensen uit de sectoren overheid, economie en cultuur samen om te brainstormen over de toekomst van het ambacht. De gedachte hierachter was dat slechts een integrale benadering het ambacht verder kan helpen. Samen kunnen wij een bijdrage leveren aan een toekomstperspectief voor het ambacht: overheden, brancheorganisaties, opleidingen en erfgoedinstellingen. Het doel van de conferentie was om verbindingen te leggen tussen de verschillende partijen en ons voor concrete borgingsprojecten te laten inspireren door voorbeelden uit het buitenland.

De verschillende partijen hebben elkaar nodig om een brug te slaan tussen traditie en innovatie, tussen ambachtelijkheid en ondernemerschap. Masanori Oji, zelf designer, werkt altijd intensief samen met ambachtsmensen, die niet alleen over ambachtelijke vaardigheden beschikken maar ook over de kennis van grondstoffen.

Een noodzakelijke derde component, naast de traditie en de artistieke vernieuwing, is het ondernemerschap: de vaardigheid om de ambachtelijke producten ook aan de man te brengen. Niets kan zonder het ander. Francesca Cominelli sprak in dit verband over een ecosysteem, waarbij het ambacht afhankelijk is van grondstoffen, kennis en know-how opgedaan in leersystemen, economische condities en een afzetmarkt. Deze laatste hangt op zijn beurt weer samen met maatschappelijke waardering voor het ambachtelijk vervaardigde product.

Innovatie en goed ondernemerschap zijn belangrijke sleutelwoorden en kunstenaars kunnen een rol spelen in de vernieuwing van het ambacht.

Waardering en imago

Volgens Arjo Klamer speelt het ambacht in op een behoefte aan kwaliteit, maar er is wel een goede voedingsbodem nodig waarin het ambacht kan floreren. Dit vergt een cultuuromslag, ook in het vakonderwijs. Een algemene klacht was dat het onderwijs te weinig is gefocust op het werken met de handen, waardoor we in een neerwaartse spiraal zijn beland en de handvaardigheid van kinderen dramatisch achteruit is gegaan. Rosy Greenlees verwoordde dit gevoel het sterkst: de eenzijdigheid van het huidige leerstelsel dient naar haar mening doorbroken te worden. Het is ook de voornaamste conclusie van het SCP rapport over *Kansen voor vakmanschap* in het MBO, waarin concrete aanbevelingen worden gedaan zoals de invoering van een meestertitel. Volgens Greenlees heeft het werken met de handen ook een positief effect op de motoriek en de algemene ontwikkeling van kinderen.

Zichtbaar maken en promotie zijn twee belangrijke invalshoeken om het imago van het ambacht te versterken. Met name Titus Kockel, van het Zentralverband des Deutschen Handwerks, wees op de verschillende promotie-

GERARD VAN OOSTEN,
STAPHORSTER STIPWERK

campagnes die zijn vakorganisatie heeft georganiseerd. Hij refereerde ook aan de internationale Journées Européennes des Arts et Métiers, een week van het ambacht waarin de sector zichzelf voor een breed publiek kan presenteren. Een laatste perspectief dat hij liet zien was het belang van de UNESCO conventie van het immaterieel erfgoed. Zijn Zentralverband wil graag het ambacht in zijn totaliteit voordragen voor de Duitse Nationale Inventaris van het Immaterieel Erfgoed. De immaterieel erfgoedconventie van UNESCO biedt volgens hem goede handvatten om bij het grote publiek de bewustwording te bevorderen dat wat ambachtsslieden doen heel bijzonder is en er ook een bijzonder verhaal achter zit: de culturele waarde die het ambacht heeft voor een gemeenschap, de culturele erfgoeddimensie van het ambacht, de verworteling in een streek of regio.

Rosy Greenlees sprak over enkele aansprekende projecten, waaraan ook musea en erfgoedinstellingen meededen, zoals de tentoonstelling 'The power of making' in het Victoria & Albert Museum. Erfgoedinstellingen kunnen zo bijdragen aan een bredere herwaardering van de waarde van het ambacht.

Volgens Greenlees is verder een goede cijfermatige benadering belangrijk, waarmee je voor overheden het maatschappelijk belang van het ambacht zichtbaar kunt maken. Ze demonstreerde enkele grootschalige onderzoeken naar de Engelse situatie, die zeker navolging verdienen in Nederland.

Concrete maatregelen

Naast algemene maatregelen om het ambacht te bevorderen, werden ook praktische en concrete maatregelen voorgesteld. De Noor Eivind Falk wil met zijn systeem van Action-Borne Knowledge dicht bij het ambacht en bij de ambachtsmensen zelf blijven. Zijn instituut heeft eerst een inventarisatie van de ambachten en de ambachtsmensen in Noorwegen gemaakt. Doorgeven kan naar zijn mening het beste gebeuren door een meester-gezel situatie te creëren waarin ambachtsmensen één op één hun kennis en vaardigheden delen met leerlingen, en de meester het goede voorbeeld geeft. In Frankrijk, vertelde Francesca Cominelli, hanteert men het vergelijkbare Maître d'Art systeem, vooral bedoeld voor de leerling die al de nodige bagage heeft, en het laagdrempeliger Compagnonnage systeem. Bij kleine ambachten, vertelde Titus Kockel, ambachten met een te beperkt aantal ambachtslieden voor een uitwisseling op nationaal niveau, kan het interessant zijn om internationale workshops te organiseren om praktische kennis en know-how op internationaal niveau uit te wisselen.

Tot de concrete maatregelen hoort zeker ook het stimuleringsfonds in Frankrijk, speciaal bedoeld om innovatieve projecten te bevorderen. Volgens sommigen zou de overheid het ambacht kunnen bevorderen door het btw-tarief voor ambachtelijk vervaardigde producten te verlagen, zodat ze beter bereikbaar en betaalbaarder worden voor een breder publiek.

Het leidde tot de volgende concrete aanbevelingen:

- Creëer proeftuinen, waarin concrete samenwerkingsprojecten tussen ambachtslieden, kunstenaars en designers, opleidingen, bedrijven, winkels en musea worden gestimuleerd.
- Doe onderzoek naar creatief ondernemerschap.
- Zet in op bewustwording en promotie, bijvoorbeeld via een dag, weekend of een week van het ambacht.
- Maak de culturele waarden die verbonden zijn met het ambacht beter zichtbaar, bijvoorbeeld door middel van de UNESCO conventie van het immaterieel erfgoed.
- Creëer een strategische agenda waarbij zowel geografisch (lokaal, regionaal, nationaal, internationaal) als functioneel (praktijk, beleid, onderwijs, onderzoek) verbindingen worden gelegd met concrete aanbevelingen.
- Individueel ondernemerschap dient te worden versterkt door samenwerking (coöperatie). Een platform waar ambachtsmensen elkaar kunnen vinden, stimuleren en gezamenlijke strategieën ontwikkelen.
- Innovatie en ondernemerschap dienen te worden gestimuleerd door een verlaging van het btw-tarief voor ambachtelijk handwerk.
- Gemeenten kunnen bijdragen aan een betere zichtbaarheid van het ambacht in de maatschappij, leegstaande winkelpanden kunnen gebruikt worden om de ambachten een plek te geven midden in de samenleving.
- Musea en erfgoedinstellingen kunnen de culturele waarde van het ambacht beter zichtbaar maken en bijdragen aan innovatie door samen te werken met ambachtsmensen en met designers om kennis en vaardigheden over te dragen, maar ook door te werken aan vernieuwing.
- Er zijn nu al diverse verbindingen, bijvoorbeeld vormgevers die met ambachtsmensen samenwerken, samenwerking op lokaal

FEMIE WILLEMS, FONDS VOOR CULTUURPARTICIPATIE

niveau in kleine netwerken tussen economische partners en erfgoedgoedinstellingen. Dit dient verder te worden gestimuleerd.

- Zoek aansluiting bij de maakindustrie en de opkomst van de *urban craft*, dit triggert jongeren om ook mee te doen aan de maakindustrie.

LAST BUT NOT LEAST:

Om het ambacht beter zichtbaar te maken is allereerst meer inzicht nodig in de sector zelf. Er dient onderzoek geïnitieerd te worden naar de economische spin-off van met name het creatieve ambacht. Ook is onderzoek nodig naar: hoeveel ambachten zijn er, wat is de economische betekenis van de sector, wat zijn de noden, waaraan is behoefte. Meer inzicht is de basis voor een gericht en meer toegespitst beleid.

Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed

Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed
F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht
030-2760244
immaterieelerfgoed@live.nl
www.volkscultuur.nl
www.immaterieelerfgoed.nl

FONDS VOOR
CULTUUR
PARTICIPATIE

Fonds voor Cultuurparticipatie
Kromme Nieuwegracht 70, 3512 HL Utrecht
030-2336030
info@cultuurparticipatie.nl
www.cultuurparticipatie.nl

Vormgeving: Icarus, grafisch ontwerp en illustratie, Utrecht
Drukwerk: Drukkerij Libertas, Bunnik

AMBACHT
erfgoed, economie
en duurzaamheid
VERSLAG

FONDS VOOR
CULTUUR
PARTICIPATIE